

hennes enkel? Slutsatsen att hon hade en utopi om kärlek som inte såg till kön, ålder, socialstånd nås i avhandlingen med intrikat argumentation men hade möjligen kunnat nås även utan en enda hänvisning till Lagerlöfs eget kärleksliv – möjligtvis med undantag för kärlekens rätt oberoende av kön. Men om man läser hennes texter i ljuset av frågan om kärlekens sanna väsende, om förhållandet mellan evolutionen och kärleken som icke-fysisk företeelse, kan man inte komma ännu längre då? För med de citat Stenberg anför går det inte att komma ifrån att denna fråga om kärlekens sanna väsen var brännande för Lagerlöf, och att en diskussion om den säkert står att finna i hennes texter. Den idéhistoriska kontexten, där varje person med ett känsloliv som bröt både mot natur och mot kultur måste skärskåda sin egen syn på inte minst naturen, är ju mer spännande än de flesta. Och Stenbergs läsning av "Stenkumlet" implicerar möjligheten av sådan läsning.

Man kan och bör inte kritisera ett verk för vad det inte är, men nog känns det som om Stenberg här stannat långt innan hon borde – kan det vara så att Stenbergs drivkraft krockar med vad som ryms i den traditionella forskningen? Jag hoppas i alla fall att hon tänker fortsätta forskningen och tydligare definiera Lagerlöfs dilemma genom att sätta den i konkretare samband med den samtida där en kvinna uppenbarligen kunde leva i parförhållande med en annan kvinna och ändå vara oantastlig. Här torde nyckeln till Lagerlöfs filosofiska dilemma finnas, en nyckel som kan låsa upp hennes texter än en gång. För det är verkligen dags att litteraturhistorien får en annan bild av den svenska lesbiska kvinnan vid denna tid än Strindbergs bild i *Svarta fanor* av en tribad: en kvinna som dricker alkohol på hotell i sällskap av en annan kvinna!

Sammanfattningsvis: Stenbergs avhandling är på mer än ett sätt banbrytande och oerhört läsvärd. Metodpluralismen, de rika hänvisningarna och en ambition att markera varje tänkbart stickspår gör den stundtals svårläst eftersom argumentationen blir snårig och det kommer att göra avhandlingen omdiskuterad inom litteraturvetenskapen. Men de lysande läsningarna kan inget skymma. Och inget kan heller skymma det faktum att Stenberg förmodligen har rätt i de flesta av sina slutsatser, även om hon inte alltid lyckas leda dem i bevis på klassiskt sätt. Men om tio år eller så kommer avhandlingens metodpluralism och argumentationsformer inte att synas, för då kommer nästa generation Lagerlöf-forskning att finnas som en fond. Mot den fonden, där mycket som nu är nya påståenden kommer att finnas genomtröskat och genombevisat från andra vinklar, kommer Stenbergs avhandling att komma till sin fulla rätt.

Git Claesson Pipping

"Vanliga bögar" och tidelagare

Jens Rydström: *Sinners and citizens: Bestiality and homosexuality in Sweden 1880-1950*

Stockholms universitet, Historiska institutionen 2001, 401 sidor

Den 1 juni 2001 fylldes G-salen på Frescati i Stockholm av intresserade lyssnare för att höra Jens Rydström försvara sin doktorsavhandling *Sinners and citizens: Bestiality and homosexuality in Sweden 1880-1950*. Som opponent fungerade professorn i historia vid University of Chicago George Chauncey, välkänd för sin stora historiska studie *Gay New York* 1994. I sin avslutande sammanfattning framhöll opponenter den betydelse avhandlingen kunde väntas få även för den internationella homosexualitetsforskningen. Ingen tidigare forskare har systematiskt gått igenom alla belagda fall av homosexuell aktivitet och tidelag i ett helt land under den för uppfattningen av homosexualiteten så viktiga perioden 1880-1950. Närmast jämförbara är Chaunceys egen ovan nämnda studie över New York 1890-1940 och stockholmsstudien *Sympatiens hemlighetsfulla makt: Stockholms homosexuella 1860-1960* (1999), där f.ö. Jens Rydström också medverkade som författare. Disputationsupplagan är inte avsedd för bokhandeln: en efter disputationen överarbetad version beräknas utkomma på Chicago University Press.

Det är ett överväldigande arbete Jens Rydström åtagit sig: antalet studerade fall är 2.333, av vilka 1.561 avser homosexuella aktiviteter, 751 tidelag. För att få tillgång till det arkivmaterial där dessa fall finns redovisade, främst domstolsakter, har han under många år fått resa landet runt till alla landsarkiv och andra relevanta arkiv. Stockholmsmaterialet, utom tidelagen, har tidigare redovisats i stockholmsstudien, men de refereras också i avhandlingen eftersom avhandlingen riktar sig till en ny, internationell läsekrets.

Texten är skriven på en utmärkt och lättläst engelska och torde inte vara svår att ta till sig ens för ganska ovana läsare. Det rör sig egentligen om två parallella avhandlingar: en om homosexualitet och en om tidelag, sexuellt utnyttjande av djur. Skälet till att jämsides studera dessa båda ganska disparata former av "otukt mot naturen" var sannolikt att de från början inte gick att skilja åt i registren: de straffades enligt samma paragraf i strafflagen, 18.10. Även om tidelagsdelen är mycket intressant och roande, en viktig komplettering till Jonas Liliequists grundläggande avhandling om tidelagsbrotten i Sverige under 1600- och 1700-talet,

känns det ändå inte helt övertygande att föra ihop och analysera de båda studierna som en helhet. Som Rydström visar förändras inte tidelagsbrotten nämnvärt under den studerade perioden (de försvinner ur akterna redan 1944), enda skillnaden är att de bedöms mildare av domstolarna och allt oftare förklaras som psykiska störningar. Med god vilja kan man kanske ändå se dem som olika uttryck för en bred sexuell drift, särskilt under ungdomsåren som en variant till masturbation på egen hand. En återkommande variant är drängarna som fört korna till tjuren och själva blivit så upphetsade av vad de fått se att de på vägen hem inte kunnat motstå att följa tjurens exempel.

Det är emellertid inte den typen av ospecificerad könstillfredsställelse som är det väsentliga i huvudavsnittet om homosexualitet utan skildringen av en rad tidiga djupa kärleksförhållanden mellan män. I flera fall har Jens Rydström i rättsarkiven funnit sådana förhållandena dokumenterade i unika brev, dikter och fotografier. Anklagade har också inför domstolen framhållit att förhållandet varit "i enlighet med *hans* natur och därför inte borde straffas", uttalanden som de senare årens forskning har dokumenterat från män redan i t. ex. 1700-talets England, Holland och Frankrike. Rydström berättar å andra sidan också om den av kärleksbrevet att döma djupt förälskade Edvard Anderson på 1890-talet, som efter brytningen med sin älskade hävdade att han blivit hypnotiserad till detta onaturliga beteende och trots kärleksbrevet fick Högsta Domstolen att frikänna honom som oskyldig passiv part. De bland rättsfallen sällsynta lesbiska förhållandena återfinns inte i domstolsarkiven förrän på 1940-talet och har i stället fått en särskild kortare skildring byggd främst på RFSU:s arkiv och andra källor.

Jens Rydström har sedan 1996 varit en av ledarna för Queer-seminariet vid Stockholms universitet, men det är inte mycket av queer-teorier som återfinns i avhandlingen, som är av samma för historieforskningen traditionella väldokumenterade slag som George Chaunceys ovan nämnda om New York (Chauncey har f.ö. varit en av hans lärare). Rydström försöker dock teoretiskt återknytta till den äldre konstruktivismen och Michel Foucaults ofta citerade tes: "Sodomiten hade varit en återfallsförbrytare – den homosexuelle var nu en art". Anknytningen till Foucault finner man bl.a. i uppdelningen av avhandlingen i två delar: "Sodomiparadigmet 1880-1920" och "Det homosexuella paradigmet 1920-1950". Till skillnad från Foucault talar han emellertid här inte om en *diskurs* utan om ett *paradigm* och ger en egen definition av begreppen. "Paradigm" är hos Rydström (något förenklat) ett värdenetralt sätt att tolka verkligheten, här främst sexuella aktiviteter, medan "diskurs" blir ett normativt handlingsmönster, ett sätt att gruppera människor och handlingar. Om man med paradigmet här menar läkarvetenskapens och samhällets sätt att tolka homosexualiteten blir både Foucaults tes och Rydströms titlar korrekta. Inte minst

Fredrik Silverstolpe har däremot framhållit att Foucaults påstående om en normativ konstruerande diskurs är felaktig: det var de homosexuella aktivisterna själva, Ulrichs, Kertbeny, Symonds, Carpenter och i Sverige Wikner, som övertygade läkarvetenskapen om att de hade en egen "natur". Rydström återger hur Wikners länge hemliga men av vännen Anton Nyström lästa skrifter fick denne att redan 1919 hävda den moderna synen på de homosexuella och kräva en avkriminalisering.

I sin avslutande huvudtes försöker Rydström tyvärr alltför mycket anknytta till Foucaults gamla diskursskifte. Han hävdar, visserligen stödd på brottsstatistik, att ett skifte kring 1920 skulle ha skett från en lantlig sodomitisk penetrativ diskurs till en urban homosexuell masturbativ diskurs. Statistik kan som bekant ljuga, och de ökande fallen av ömsesidig eller ensidig masturbation gentemot analsamlag hänger som han själv framhåller samman med att domstolarna länge efter tyskt mönster inte ansåg masturbation straffbar. De mycket tidiga polisrapporterna från Stockholm som utnyttjats i stockholmsstudien visar med all tydlighet att masturbation var den klart dominerande aktiviteten, även om dessa fall inte fördes till domstol och därför saknas i brottmålsstatistiken.

Ett däremot tydligt skifte som Jens Rydström enligt min mening gör för lite av är den gradvisa utbredningen av den genusöverskridande diskursen. I en mycket stor del av världens kulturer och så långt tillbaka som man kan följa det har det funnits subkulturer av män vars homosexuella beteenden till en viss grad accepterats av det omgivande samhället när de antagit den underordnade kvinnliga könsrollen. De uppträder feminint, sminkar sig, talar om sig själva och varandra som "hon" och står till förfogande som passiva partner i penetrativ sexualitet. Till denna diskurs hör att man bara kan ha sex med "riktiga karlar"; den aktiva partnern anses inte som homosexuell. Även i Sverige var denna diskurs vanlig i städerna, särskilt i lägre socialgrupper, från åtminstone förra sekelskiftet fram till 1970-talets början då den sedan länge blivit helt dominerande. Det märkliga är att denna diskurs helt tycks saknas i Sverige under äldre tider och utbredd sig på landsbygden mycket sent. Rydström berättar om Ture från Långsele som i mitten av 1930-talet som 17-åring med homoerotiska intressen kom till Stockholm och lärde sig detta nya sätt att vara. Vid återkomsten till hemorten och under sin värnpliktstid beskrev han för de som ville höra på denna nya spännande värld och hans eget smink och feminina uppträdande väckte önskat uppseende. Rydström skildrar också läraren Faxé, som på 1940-talet levde i två världar: dels i den göteborgska "fjollkulturen", som nyligen skildrats av Arne Nilsson, dels i den traditionella lantliga homosexuella kulturen, byggd på manligt kamratskap med företrädesvis heterosexuella ynglingar, med vilka han utövade ömsesidigt analsamlag. De tydligen oproblematiska förhållandena med de unga männen på lokal nivå visar liksom Dodo Parikas stu-

dier av soldatprostitutionen att unga män från landsbygden länge inte fann det onaturligt eller skadligt för den egna könsrollen att ha sex med andra män.

Att Jens Rydström inte tar upp detta i internationellt perspektiv intressanta skifte till djupare analys förklarar han med att den genusöverskridande diskursen har mycket äldre rötter än den moderna homosexuella subkulturen. Skiftet i Sverige under 1900-talet från en lantlig diskurs till en urban "modern" hänger emellertid uppenbarligen mer ihop med denna klassiska form av subkultur än med det av Rydström tolkade skiftet penetrativ-masturbatorisk.

Ett annat skifte som togs upp under disputationen var samhällets nya syn på den åldersdifferentierade homosexuella samvaron med huvudsakligen heterosexuella unga män. Vid 1900-talets början ansåg, som Rydström visar, polisen sig ha som sin uppgift att skydda män av bättre klass från de unga prostituerade männen, som betraktades som samhällsfarliga parasiter. Vid århundradets mitt och särskilt inför dekriminaliseringen 1944 sågs ynglingarna däremot främst som offer som måste skyddas, hur aktivt de än själva uppträdde. Vid den allmänna dekriminaliseringen infördes därför nya högre åldersgränser, 18, i vissa fall 21 år, för homosexuellt umgänge. Liknande åldersgränser infördes också i andra länder.

Rydström tar inte upp den "medicinska" bakgrunden till skiftet. År 1924 hade den kände tyske sexualforskaren Albert Moll fått uppgiften att modernisera den gamla "bibeln" beträffande sexuella avvikelser, Krafft-Ebings epokgörande bok *Psychopatia sexualis*. Medan Krafft-Ebing liksom senare Magnus Hirschfeld såg homosexualiteten som främst hormonellt, biologiskt betingad hävdade nu Moll att den homosexuelle inte alls har någon sluten homosexuell personlighet, utan i flesta fall har en heterosexuell drift vid sidan av. Frågan var därför: "Under vilka förhållanden utvecklar sig den sexuella perversionen?" Han framhåller att det är mycket farligt för lätt påverkbara unga män upp till 20 års ålder att få homosexualiteten framställd i förskönat ljus eller som något eftersträvansvärt. Denna teori om den förvärvade homosexualiteten blev runt om i Europa grunden för de nya högre åldersgränserna. Helt oomstridd blev emellertid inte Molls tolkning. Som Rydström framhåller ansåg Svenska Läkarsällskapets sektion för social medicin samt psykiatri 1941 att Strafflagberedningen i hög grad överdrev farorna av homosexuella erfarenheter hos unga människor. Vid samma tid ansåg Vetenskapsakademien vid behandlingen av det Amundsonska testamentet det fastslaget att homosexualiteten var hormonellt betingad varför ytterligare forskning inte var behövlig.

Beträffande just Torsten Amund Amundson, vars återuppväckta fond till en del bekostat Jens Rydströms omfattande forskning, har han gjort en intressant observation. Det framgår av förordet till Hirschfelds stora arbete *Die Homosexualität des Mannes und des Weibes* 1914 att Amundson varit Hirschfelds

informant för bokens intressanta upplysningar om svenska förhållanden. Detta kan tas som ett exempel på det rika faktamaterial som framtida forskare kan hämta ur Jens Rydströms epokgörande avhandling.

Göran Söderström